

Umetnostnozgodovinska zbirka Edvarda in Karla Strahla

Izveček

*Ob 80. letnici smrti smo obudili spomin na loškega rojaka, skoraj pozabljenega starološkega viteza Karla Strahla in njegove prednike. Z njegovo smrtjo se je sesula evropsko primerljiva umetnostnozgodovinska zbirka slik, muzealij, umetnoobrt-
nih predmetov in drugih raritet. Raziskave iz 30. let prejšnjega stoletja bi kazalo na
novo proučiti, dopolniti in ažurirati. Ta sestavek naj bi navdušil nove, mlade
raziskovalce različnih strok, da bi se interdisciplinarno znova lotili tako imeno-
vanega »Strahlovega paketa«.*

Abstract

The art history collection of Edvard and Karl Strahl

*On the 80th anniversary of his death, we mark the memory of a Loka citizen, the
almost forgotten Old Loka knight, Karl Strahl, and his forebears. His death brought
to an end an art history collection of paintings, museum items, craft works and
other rarities of European standard. Research from the thirties of the last century
needs to be newly studied, supplemented and updated. This paper is intended to
inspire new, young researchers of various professions to set to work again in an
interdisciplinary manner on the so-called »Strahl package«.*

Uvod

Na božični večer (24. 12.) leta 1929 je v 80. letu starosti umrl zadnji starološki graščak Karel vitez plemeniti Strahl. Pokopali so ga v Stari Loki, na dan sv. Štefana (26. 12.). Z njegovo smrtjo se je razsula bogata, nacionalno pomembna kulturnoumetniška zbirka. Ob 80. obletnici smrti je vredno obuditi spomin na tega pomembnega, vendar od Ločanov skoraj pozabljenega rojaka.

Leta 1930 je dr. Janko Polec v *Zborniku za umetnostno zgodovino* (ZUZ) objavil temeljne prispevke o obeh Strahljih, očetu in sinu. Prvi prispevek je naslovil: *Edvard in Karl Strahl*, drugega: *Karla Strahla zgodovina starološkega gradu in njegova avtobiografija*, tretji prispevek pa obsega *Katalog Strahlove galerije slik*.¹ Naslednje leto je Janko Polec objavil še *Pisma Franca Pustavrha in Ivana Franketa Edvardu Strahlu*.² Zanimivo je, da se je takšne teme lotil pravnik dr. Janko Polec in ne umetnostni zgodovinar in takratni banovinski konservator dr. France Stele, ki bi bil za to delo bolj pristojen, zaradi stroke in po službeni dolžnosti. Dr. Stele se je oglašil v *Zborniku za umetnostno zgodovino* naslednje leto, leta 1931, s prispevkom »*Strahlova oporoka in naše ustanove*«. ³ Objavil je svojo korespondenco z graščakom in opozoril na nekatere nesporazume, ki sta jih usklajevala in končno rešila. Smrt razgovorom ni dopustila postaviti pike na i, zato je verjetno Steletu ostalo nekaj grenkobe in je pisanje o Strahlu in njegovi zbirki rad prepustil svojemu kamniškemu rojaku, pravniku in pravnemu zgodovinarju dr. Janku Polcu. Dokumenti, ki so služili obema piscema, so se ohranili v različnih fondih in arhivih. Originalni zapuščinski spis se je ohranil v Zgodovinskem arhivu Ljubljana (dalje: ZAL), Enota v Škofji Loki, v fondu Okrajnega sodišča Škofja Loka, pod št. A 314/29, fascikel 177. Ne vem, kdaj je na fascikel nekdo z debelim peresom zapisal: »*Važno iz kulturno zgodovinskih razlogov. Ne uničiti!*«. Prihodnje raziskovalce Strahlove zapuščine čaka še osebni arhiv obeh Strahlov, shranjen v Arhivu Republike Slovenije, prav gotovo so viri tudi v arhivu Narodne galerije. Največ dokumentacije obeh Strahlov je v arhivskem fondu Graščine Stara Loka, pod oznako AS 780. Do fascikla 12 gre za grajske zadeve od leta 1590 dalje, med katerimi so tudi podatki o crngrobski cerkvi, župnijskih in občinskih zadevah, od fascikla 13 do 44 pa za ožji Strahlov arhiv. Zanimivo bi bilo ugotoviti, kdo so sedanji lastniki slik in vrednejših muzealij. V zapuščini notarja Steva Šinka v ZAL v Škofji Loki so še nekateri spisi in sezname, ki opisujejo zadeve v zvezi s sekvestrom leta 1919 in 1920. Zanimivo je tudi, kako je dedič Hugo Westeneck prvotno skušal znižati vrednost Strahlove zapuščine, da bi jo potem po odbitkih dražje prodal. Pozneje se je premislil in je zahteval čim višje ceno.

Po 80 letih je ponovno čas za nov pristop do »Strahlovega paketa«, predvsem do kataloga slik in njihovih usod, kar bi zapolnilo kar nekaj strokovnjakov.

1 *Zbornik za umetnostno zgodovino*, letnik X/1930, str. 45–83, 84–106, 107–210.

2 *Zbornik za umetnostno zgodovino*, letnik XI/1931, str. 50–68.

3 *Zbornik za umetnostno zgodovino*, letnik XI/1931, str. 50–74.

Starološki grad in njegovi graščaki

Za začetek si na kratko oglejmo zgodovino starološkega gradu in njegovega gospodstva. Škof je svoje zveste vazale in uslužbence plačeval z zemljiško posestjo. Predel Stare Loke so kmalu pridobili škofovi vazali, ki so službovali predvsem kot gradiščani na škofovih postojankah in v službah kot gosposčinski uradniki.

V Stari Loki se je razvilo samostojno zemljiško gospodstvo. V 15. stoletju je posest pridobila rodbina Siegesdorfer, bili so škofovi gradiščani na Starem gradu pod Lubnikom. Za njimi so starološki grad prevzeli Raspi, ki so posest v 16. stoletju zadnjikrat povečali. V svojih zapiskih Karl Strahl z zadovoljstvom ugotavlja, da so bili grajski predniki vedno katoličani, za razliko od puštalskih gospodov, kjer je bilo v 16. stoletju leglo luterancev.⁴ Prav radi so donirali za cerkve in razne cerkvene beneficije. V poznejših stoletjih so se lastniki v Stari Loki pogosto menjali. Z gradom in gospodstvom so gospodarile številne kranjske plemiške družine. Leta 1755 je posest iztržil bogat kmet Matevž Demšar iz Zgornje Žetine (stara hišna številka 8, danes pri Markus). Bil je podjeten kmet, ki se je ukvarjal s takrat donosno prodajo platna, sitarstvom in gostinstvom. Posest si je pridobil tudi v Stražišču in po nekaterih virih tudi v Dorfarjih. Rodovniki lastnikov med Demšarjem in Strahlom se, po navedbah starološkega dekana Jerneja Božiča, dr.

Starološki grad na votivni sliki iz cerkve sv. Florijana v Sopotnici, 1782. (Ihrani Loški muzej)

4 Trditev ne drži, saj je iz arhivskih virov razvidno, da so bili starološki zemljiški gospodje naklonjeni preganjanim loškim protestantom in so jim dajali zatočišče. (op. ur.)

Janka Polca, Franceta Pokorna in Majde Smole, nekoliko razlikujejo, predvsem pri »suh« veji v Dorfarjih. Matevž je imel dva sinova – Jožefa, ki ga je leta 1767 nasledil v Stari Loki, in Martina, ki je bil najprej vojak. Ko so ga odkupili od vojaščine, je kot trgovski posrednik obogatel s špekuliranjem, se priženil v Dorfarje (stara hišna številka 12) in si tu zgradil »graščino«. Njegov sin Vincenc je slabo gospodaril, se zadolževal in nazadnje vse zapravljal. Posest so po delih pokupili okoliški kmetje, »graščino« pa podrli. Martinov brat Jožef je gospodaril v Stari Loki. Po smrti prve žene je v nunskem samostanu v Loki spoznal gojenko Terezijo Justino plemenito Hohenwarth in se z njo poročil. Imela sta več otrok, hči Terezija se je poročila s stotnikom Friderikom Strahlom. Po smrti očeta Jožefa ga je na starološki posesti nasledil sin Jožef, Terezijin brat, ki je posest prevzel po dopolnjeni polnoletnosti, leta 1814. Brat Jožef ni imel veselja in ne volje za gospodarstvo, leta 1819 je svoj del posesti prodal svaku Frideriku Strahlu. Jožef je umrl leta 1841, v Gradcu.

Friderik Strahl je bil potomec stare meščanske družine iz Erfurta v Turingiji, kjer imajo v stolnici celo nagrobnik. Udinjal se je v avstrijski vojski, bil je poklicni vojak, oficir in nazadnje stotnik, večkrat ranjen v Napoleonovih vojnah. Zaradi slabega zdravja je pred prihodom v Staro Loko služboval pri zalednih enotah, nazadnje v Novem mestu. Po prihodu v Staro Loko je že leta 1821 umrl zaradi posledic vojnih ran, star komaj 37 let. Ko je služboval v Novem mestu, sta bila tam rojena oba njegova otroka, Henrieta (1816) in Edvard (1817). Leta 1829 jima je umrla še mama Terezija. Njun skrbnik je postal mamin brat Franc Ksaver Demšar. Ta je bil pravnik in precej premožen, živel je na Dunaju. Za svoja varovanca je (sicer na daljavo) lepo skrbel. Potoval je širom po Evropi, tja do Pariza, po Holandiji in avstrijskih topliških krajih. Na stara leta ni bil posebno trdnega uma, umrl je leta 1846 na Dunaju. Zbiral je slike, del zapuščine je zapustil obema varovancema.

Edvard Strahl je prav tako kot stric doštudiriral pravo in se po njegovem nasvetu zaposlil bližje Stari Loki, kjer naj bi spravil v red posestvo, ki so ga nevestno, in v svojo korist, upravljali številni zakupniki. Po vseh zahtevanih izpitih je prvo službo dobil v Ljubljani. Ko se je leta 1844 poročil s hčerko predsednika Deželnega sodišča v Ljubljani, Cecilijo plemenito Petenegg, so ga morali po takratni zakonodaji, zaradi sorodstva, predstaviti. Najprej v Gorico, kjer pa ni bil rad. Pozneje je bil imenovan za predsednika Okrajnega sodišča v Trebnjem na Dolenjskem. Leta 1849 se je sestra Henrieta poročila s kočevskim okrajnim

Plemiška diploma Edvarda Strahla, kneza Liechtensteinskega, 1843. (hrani Arhiv Republike Slovenije)

glavarjem Jožefom Schiwitzom plemenitim Schiwitzhofnom. Ob tej priložnosti je Edvard odkupil sestrin delež posesti in postal edini lastnik starološkega gradu in posestva. Leta 1850 se mu je v Trebnjem rodil edini sin Karel. Štiri leta zatem je Edvard Strahl napredoval in postal svetnik Deželnega sodišča v Ljubljani. Naslednje leto mu je umrla žena Cecilija, leta 1856 pa še sestra Henrietta. Sam je zbolel za kolero, jo premagal, vendar je ostal šibkega zdravja. Ni se več poročil. Po vzoru takratnih »graščakov« je imel hišo tudi v Ljubljani na Bregu, ki jo je pozneje kupil pisatelj dr. Ivan Tavčar. V Ljubljani se je poleg službe udeleževal tudi v pravnem združenju. Bil je znan kot izvrsten pravnik, prevzemal je zahtevne primere. S poravnavo je za kranjsko deželo ugodno rešil star spor z državo in ji s tem prihranil večjo vsoto denarja.

Strahlov tast Karl plemeniti Pettenegg je izhajal iz plemiške družine in je lahko dokazoval plemstvo že od leta 1689. Želel je, da bi bili njegov svak in njegovi potomci prav tako plemeniti. Strahl razen patricijskega stanu, tudi s predpono »von«, ni mogel dokazati plemstva. Tastu na ljubo in v dobrobit sina si je prizadeval za pridobitev dednega plemstva. Pridobitev plemiškega naslova ga je zaposlovala vrsto let. Leta 1848 mu je knez Alojz Liechtensteinski podelil dedno plemstvo, in sicer na račun pokojnega očeta stotnika Friderika. Leta 1873 je s posebno diplomom dobil avstrijsko dedno plemstvo in viteštvo. V grbu je, poleg zanj sestavljenih elementov in običajne heraldične opreme, še v železen oklep orokavičena roka, prvina Raspovega grba. Raspi so bili nekdanji lastniki graščine. Pod grbom je pomenljiv napis »*Bleib treu Dir selbst*« (ostani zvest samemu sebi).

Plemiška diploma, s katero je avstrijski cesar Franc Jožef podelil Edvardu Strahlu dedno plemstvo in viteštvo, 1873. (hrani Arhiv Republike Slovenije)

Edvard Strahl ni bil le sposoben pravnik, ampak tudi homo politikus. Sredi 60. let je bil deželni poslanec v veleposestniški kuriji. V istem času je bil tudi ljubljanski občinski odbornik. Zaradi slabega zdravja se je z 51. leti, leta 1868, upokojil. Že pred upokojitvijo je bil Strahl tesno povezan z domačim krajem. Z dekanom Kramerjem sta se, ob pol legalni gradnji nove starološke farne cerkve, že na začetku sprla in si vsak po svoje razlagala pravno podlago za gradnjo nove cerkve. Strahl je dekanu očital nespoštovanje predpisov in ošabnost. Kramer se je zagovarjal in mu našteval svoje argumente. Do blagoslovitve temeljnega kamna sta se prvič toliko pobotala, da ga je Kramar poleg drugih slavnih sodobnikov in dobrotnikov zapisal v listino temeljnega kamna. Strahl se mu je zavezal dati prispevek 600 goldinarjev. Na likofu pa sta trčila. Strahl: »*Na zdravje priufarskega prostožidarja!*«⁵ Kramar pa za njim: »*In vseh njegovih nasprotnikov.*« V župnijski kroniki se Edvarda Strahla pozneje niso nikoli več spomnili.

Grb staroloških graščakov Strahlov.
(foto: France Štukl)

Nastanek Strahlove umetniške zbirke

Osamljeni in bolehni graščak si je že sredi šestdesetih let izbral poseben konjiček: zbiranje starin in slik. Njegova žena, tast in tašča so bili amaterski slikarji. Po zgledu sorodstva se je tudi Edvard začel zanimati za umetnost, sprva predvsem za slike. Nekaj desetih slik je ostalo v gradu še od prejšnjih lastnikov, Erbergov in Lukančičev, nekaj jih je pridobil iz stričeve dunajske zapuščine. Na začetku šestdesetih let 19. stoletja se je Strahl seznanil z vsiljivim in dragim italijanskim prekupčevalcem starin Aleksandrom Volpijem. Ta je dragocenosti kupoval in zbiral po vsej tedanji Avstriji in jih preprodajal zbirateljem. Od njega je med leti 1864 in 1878 odkupil okoli 17 slik starih tujih mojstrov, katerih avtorstvo pa ni bilo vedno preverjeno. Slike domačih slikarjev mu je, seveda precej ceneje, priskrbela hišna gospodinja Johana Struppi, imenovana tudi Cena.⁶ Bila je sestrična

5 *Kronika*, str. 147.

6 Ime Johana oziroma Cena izhaja iz imena Janez Nepomuk (Nepomučena – Cena).

Ivan Franke: Portret Edvarda Strahla, olje na platno.
(hrani Loški muzej)

slikarja Karla Götzla iz Kranja. Slednji je izviral še iz Layerjeve šole in delavnice. Johana Struppi - Cena je bila rojena v Kranju, leta 1820. Z Edvardom sta se skupaj vozila po gorenjskih župniščih in preiskovala cerkvene podstrehe in podobarske delavnice. Strahl je poleg slik začel zbirati še staro pohištvo in druge raritete. Seznanil se je tudi z amaterskim slikarjem, duhovnikom Francem Pustavrhom (1827-1871), kaplanom v Velesovem med leti 1859 in 1867, ki mu je posredoval več slik. Nekaj jih je Strahl še po Pustavrhovi smrti kupil iz njegove zapuščine. Za restavratorja je zaposlil slikarja Kurz von Goldensteina in Pavla Künla.

Ker Edvard Strahl ni popisal svoje zbirke, čeprav je iz arhiva razvidno, da si je to želel, je proti koncu življenja hotel vsaj teoretsko opisati zgodovino

slikarstva in umetne obrti. V letu njegove smrti (1884) je v *Laibacher Wochenblattu* v podlistkih objavil prvi umetnostnozgodovinski pregled naše, danes bi rekli slovenske, zgodovine umetnosti: *Kunstzustande Krains in den vorigen Jahrhunderten*. Prispevek je temeljil na arhivskih virih in lastnih opažanjih. Gotovo je uporabljal v dolškem arhivu ohranjene zgodovinske zapise barona Jožefa Kalasanca Erberga, poznal je prispevke Avgusta Dimitza, Karla Dežmana, Petra Pavla Radicsa, Henrika Coste in drugih takratnih zgodovinarjev. Sestavek je istega leta izšel tudi kot separat v samozaložbi, v Gradcu. V nadaljevanjih je nameraval popisati še umetnoobrtne muzealije, vendar je uspel objaviti le prispevek o skrinjah. V svoji zbirki je imel 24 skrinj, ki so razvojno prikazovale obdobje med leti 1680 in 1812. Zadnji objavljeni prispevek je bil *Der Pultkasten und die Kabinette* (verjetno je mislil na t. i. tabernakeljske omare, o. p.). V rokopisu so ostali še zapisi o stolih, steklenini, zrcalnih, glini, terakoti, majoliki in porcelanu. Nedokončan je ostal tudi članek o fajansi.

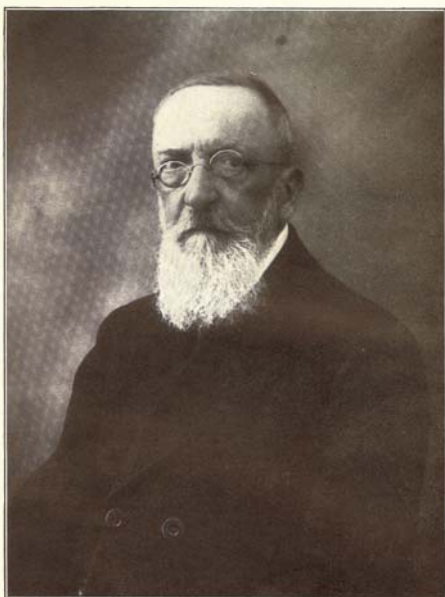
V Strahlovem arhivu bi bilo zanimivo pregledati njegovo literarno zapuščino, saj je znano, da je za tisk pripravil svojo pesniško zbirko. Lirske pesmi je posvečal svoji prvi dunajski ljubezni - Betty. Nekatere pesmi imajo politično vsebino. Poskusil se je tudi v povesti in drami, pisal je politične epigrame. Prvi je prevajal Prešernove pesmi.

Edvard je bil tip uradno nemško liberalno mislečega in govorečega intelektualca druge polovice 19. stoletja, ki je že spoznal, da je prihodnost namenjena Slovanom. Škoda, da v Loki ni imel enakovrednega sogovornika. Zanimiva je njegova umetnostnozgodovinska študija. Že dr. Polec je poudaril pomembnost te »fine« Strahlove knjižice, ki predstavlja pregled naše umetnostnozgodovinske dediščine. Zaradi poznejših, bolj profesionalnih, pregledov slovenske umetnosti smo Slovenci na ta prvi poskus naše umetnostne zgodovine pozabili. Leta 1970 se je spisa spomnil, ga prevedel in komentiral dr. Emilijan Cevc, Polčev rojak in velik prijatelj Ločanov. Objavil ga je v *Loških razgledih* pod naslovom *Spis Edvarda Strahla o umetnostnih razmerah na Kranjskem v preteklih stoletjih (Kulturnozgodovinska študija)*.⁷

Edvard Strahl je umrl septembra 1884, pokopali so ga v Ljubljani.

Sin edinec Karl se je rodil leta 1850, ko je oče služboval v Trebnjem. Po materini smrti ga je vzgajala guvernanta in hišna gospodinja Cena Struppi, ki je bila pri hiši že v času življenja njegove matere in ji je tudi obljubila, da bo pazila na otroka. Razvojno, intelektualno pa je na sina najbolj vplival oče. Ohranjena so pisma, iz katerih je razvidno, da se je Karl vedno posvetoval z očetom in večinoma tudi upošteval njegovo voljo. Prav imenitno, a obzirno, je Polec zapisal, da so Karla vse življenje »preganjali« oče, guvernanta, dekla in nazadnje žena; danes bi takšnim razmeram rekli travmatično življenje. Kljub temu je imel očeta v lepem spominu, saj mu je omogočal družino sošolcev, ki so se zbirali pri njem v gradu, med njimi npr. Anton Jamnik, pozneje župnik v Sorici in Groharjev mecen. Ko je Karl konec šestdesetih let zaključeval študij prava v Gradcu, sta tam z očetom preživela dve leti. Do nastopa prve službe je nato kako leto skupaj s Ceno gospodaril z delom očetovega posestva v Stari Loki, ki mu ga je ta dal v najem. Že v tem prvem starološkem obdobju je pokazal zanimanje za napredno gospodarjenje in domači kraj. Prvo službo je dobil v Ljubljani, potem je služboval še v Novem mestu, Mokronogu, Dobrli Vesi, Brežicah, na Ptuj in nazadnje spet v Ljubljani, kjer je bil svetnik deželnega sodišča. Od rojstva je bil slaboviden in bolan na očeh, zato se je, na priporočilo zdravnikov, leta 1899 upokojil in prišel za stalno živeti v Staro Loko. Najlepšo karakteristiko si je zapisal sam, v prošnji za upokožitev, kjer pravi: *»V nasprotju s svojim očetom se nisem nikdar udeleževal javnega življenja, ker me strankarski in narodni prepiri niso zanimali in sem bil vedno prepričan, da mora biti uradnik in posebno sodnik popolnoma neodvisen, prijatelj in pomočnik občinstvu, s katerim pride v dotiko. To stališče je imelo za posledico, da se nisem samo ogibal vsake agitacije in vsake udeležbe pri volitvah, marveč tudi občevanja z ljudmi prononsiranega značaja, tako, da sem popolnoma osamel in da so me posebno na Spodnjem Štajerskem prištevali Nemci Slovincem, Slovenci pa Nemcem. Nosil sem usodo osamelosti in hodil svojo pot. S tem sem*

7 Cevc, Spis Edvarda Strahla ..., str. 80–107.

Po fotografiji Augusta Blažnika v Šteffi Loki.

Karl Strahl

Karl Strahl, zadnji starološki graščak.
(iz: Zbornik za umetnostno zgodovino, 1930)

pa vsaj dosegel ime nepristranskega in poštenega sodnika.«⁸

Dokler je živel oče, sta skupaj še zbirala umetnine, po njegovi smrti je zbirko bolj naključno dopolnjeval, predvsem jo je urejal, postavljaj in prestavljaj. Kaže, da je bil za zbiranje in nakupe bolj skop in si je manj privoščil. Tudi finančne razmere mu dragih nakupov niso več dovoljevale, posebno po potresu leta 1895. Leta 1879 se je Strahl nameraval poročiti, vendar mu je oče s svojimi očitki, grožnjami in neugodnim testamentom to preprečil. Karl ga je spet ubogal. Po očetovi smrti se je leta 1886 poročil s hčerko očetovega prijatelja, Mimi plemenito Lehmannovo. Po poročnem potovanju jo je pripeljal v Staro Loko, kjer pa ga je takoj zapustila. Ko sem se ob pisanju doktorata v devetdesetih letih prejšnjega stoletja seznanil z nekaterimi Staroločani, ki so graščaka še poznali, ni nihče poznal pravega vzroka za njen odhod. Polec navaja, da je odšla »brez

krivde moža še pred vzpostavitvijo prave zakonske skupnosti.«⁹

Leta 1892 je dobil službo v Ljubljani. V bližini doma se je ves posvetil gospodarstvu, ki ga je zazimalo že takoj po študiju. Bil je nosilec modernega kmetovanja in prifarski posestniki so ga imeli za svojega svetovalca. Leta 1895 mu je potres močno poškodoval graščino in posestvo Marof v Bižah¹⁰ za Kamnitnikom. Pri gradu je pozidal nov zahodni trakt, Marof pa v istem arhitekturnem slogu popolnoma prezidal. Za vsa ta popravila je moral prodati večjo gozdno parcelo.¹¹ Okrog leta 1900 je bil duša ustanovitve Vodovodnega in Gasilskega društva v Stari Loki. Denar za društvi so zbirali z vaškim gledališčem, za katerega je Strahl pisal enodejanke; uprizarjali so jih na grajskem dvorišču. Leta 1930 je dekan Matija Mrak te igrokaze še hranil in jih pokazal dr. Polcu, kasneje so se izgubile in jih še iščemo. Občina Stara Loka je Strahla imenovala za častnega občana.

8 Polec, Edvard in Karl Strahl, str. 71.

9 Polec, Edvard in Karl Strahl, str. 72.

10 Ledinsko ime Biže izhaja iz nemškega izraza Wiese, kar pomeni travnik.

11 Polec, Karla Strahla zgodovina ..., str. 103.

Na Potoku je Karl Strahl (1905) zgradil vodno napravo, ki naj bi poganjala mlatilnico, slamoreznicu in krožno žago. Zaradi kroničnega pomanjkanja vode naprava ni zaživela in je prenehala delovati že v času njegovega življenja, pred letom 1922. Ostanki naprave se še vidijo pri današnjem podhodu pod cesto, pri šoli Ivana Groharja.¹² V Bižah se je lotil tudi izdelave cementne strešne opeke, tudi to podjetje je ugasnilo zaradi preveč skrbne in predrage izdelave.

Leta 1908 mu je umrla zvesta gospodinja Cena. Na spomeniku, ki ni več ohranjen, je pisalo: *»Tukaj počiva zvesto srce, Bog naj mu zvesto povrne«*.¹³

Naslednje leto je bilo Strahlove »idile« konec, ko se je po 23 letih vrnila žena in prevzela gospodarjenje na gradu. Prenehali so z gospodarstvom, te spremembe opisuje Polec.¹⁴ Leta 1993 sem se o teh časih pogovarjal z Janezom Koširjem, Marofarjem (rojenim 1900), ki je leta 1926 odkupil hišo in del Strahlove posesti Marofa v Bižah za Kamnitnikom, in je graščaka dobro poznal. Takole je povedal: *»Ko je umrla Cena, ki je graščaku gospodinjala, so vitezu nasvetovali, naj vzame »gospišco« nazaj. Ko se je ta vrnila, je moral Strahl dati vse hlapce in dekle proč. Prišla sta dva »pedenarja« (strežnika, o. p.). Eden je bil samo za zunaj, eden samo za znotraj. Strahl je dal proč vso živino, čeprav je imel lepe hleve in svinjake. V svinjakih je imel poseben prostor za breje svinje. Takrat so Prifarci pokupili razno orodje. Strahl je delal odlično cementno strešno opeko. Delal jo je na Marofu in ljudje so jo zelo hvalili. Je bil pošten in ni goljufal pri cementu«*.¹⁵

V 1. svetovni vojni so se pri Strahlu na posestvu naselili vojaki s trenom. Sam je prevzel nevhvaležno službo tajnika aprovizacijskega odbora. V svoji tankovestnosti je raje videl, da so grajski stradali, kot da bi drugi trpeli pomanjkanje. Tudi od zakupnikov parcel takrat ni zahteval dajatev v naravi. Pri delu v skladišču je ozebel. V pomoč prebivalstvu se je vključila tudi žena. Graščakinja Marija pl. Strahlova je načelovala odboru Rdečega križa. Člani aprovizacijskega odbora so bili župnik (dekan Matija Mrak), župan Gašper Triller (Žejgl) in graščak. Strahl je postal tajnik odbora. Rad se je imenoval »občinski moker«.¹⁶ *»Za starološki sejem prišel je grajščak pl. Strahl v župnišče sam po par kilo moke, da ni bil brez kruha.«* pravi zapis v župnijski kroniki.¹⁷ O tem, kako je čutil s Prifarci, pove pesmica, ki jo je zložil, ko so morali dati za vojsko veliki zvon: *»Ti vabil si žive in mrtve spremljal, si varoval nam dome pred strelo. Zdaj brani junaško sovražni naval, pribori nam zmago veselo!«*.¹⁸ Tudi gospa si je pridobila starološke simpatije. Leta 1917 je dekan zapisal: *»Gospa Marija Strahlova, graščakinja v Stari Loki, je bila odlikovana s častno svetinjo Rdečega križa z vojno dekoracijo.*

12 Štukl, *Knjiga hiš III*, str. 92.

13 Polec, Edvard in Karl Strahl, str. 73.

14 Polec, Edvard in Karl Strahl, str. 73.

15 Polec, Karla Strahla zgodovina ..., str. 102–104; Štukl, *Knjiga hiš III*, str. 231.

16 *Kronika*, str. 211.

17 *Kronika*, str. 212.

18 *Kronika*, str. 216.

Odlikovana gospa bila je največja dobrotnica, prava usmiljenka vojaških bolnic v Škofji Loki. Dan na dan je obiskovala usmiljenja vredne ranjence, jih tolažila in razveseljevala z najrazličnejšimi darovi, katere je v veliki večini sama kupovala ali pa jih zbrala pri drugih dobrotnikih. Naj bi se zaslužnega odlikovanja veselila še mnogo let.»¹⁹ Ob nastanku nove države so v župnijski kroniko zapisali: »10. novembra (1918, o. p.) so ponočnjaki streljali v grad pl. Strahla, ker je lastnik Nmec in mora tedaj zapustiti Jugoslavijo. Druge rabuke v Stari Loki ni bilo. Tako smo primeroma mirno prijadrali iz Avstrije v Jugoslavijo.«²⁰ Strahlu so ukinili tudi pokojnino. To so mu spet priznali po posredovanju narodnjakov, dr. Ivana Tavčarja (Poljanca) in dr. Karla Trilerja (Ločana). Kljub vsemu se Strahlu Prifarci niso zamerili, za nove zvonove je leta 1922 daroval kar 16.000 kron.²¹

Nagrobna plošča zakoncev Marije in Karla Strahla na fasadi starološke cerkve.
(foto: France Štukl)

Zakoncema Strahl so se zemeljske ure iztekle leta 1929. »2. aprila je umrla Marija pl. Strahl, roj. Lehmann, graščakinja, v starosti 75 let. Bila je visoko izobrazena, verna in plemenita gospa. N. v m. p.«²² Decembra je umrl še graščak. Ob smrti mu je starološki dekan v kroniki namenil kar precej prostora. Poleg zgodovine rodu je poudaril predvsem njegovo vernost in pravičnost. S Prifarci je pristopal k obhajilu. Postno postavbo so v gradu natanko spolnjevali. »In ker je bil veren mož, bil je, dasi Nmec, slovensko je dobro govoril (tudi

pisal, o. p.), v najhujši nemškuterski dobi pravičen Slovencem. Staroločani bodo zadnjega grajskega gospoda težko pogrešali. N. v m. p.«²³ Dekan Matej Mrak mu je v župnijski kroniki redno posvečal svoje misli. Časopisi so ob njegovi smrti, ne glede na strankarsko pripadnost, zapisali: »Umrl je predober mož, idealen poštenjak, do zadnje žilice demokrat in po krvi in srcu najplemenitejši aristokrat – zadnji vitez Strahl.«²⁴

Strahlovo edino veselje v zadnjih letih življenja je bilo ukvarjanje z zbirko, saj je z gospodarstvom na ženino željo moral prenehati. Ona je po vrnitvi prevzela funkcioniranje graščine, slike so postavili po njenem okusu in zamislih. Karl je rad sprejemal obiske in razkazoval zbirko. Loški »enfant terrible« Ante Gaber je

19 Kronika, str. 220.

20 Kronika, str. 224.

21 Kronika, str. 232.

22 Kronika, str. 245.

23 Kronika, str. 246.

24 Polec, Edvard in Karl Strahl, str. 75.

pozneje zapisal, da je slabovidni gospod stal pod sliko in govoril o njej, razlaga pa je bila prava za drugo sliko. Gospa Marica Grašič, rojena Šink (Hudarevnikova), se je z veseljem spominjala grajskih obiskov, saj je graščak takrat poslal po vaše otroke, da so se igrali z otroki, ki so prišli v grad na obisk.

Oporoka Karla Strahla in nadaljnja usoda umetniške zbirke

Ob nastanku Jugoslavije je država Strahlu postavila sekvester na premoženje. Za sekvestra je imenovala ravnatelja loške hranilnice Avgusta Nadila. Omenili smo že graščakove težave s pokojnino. Narodna vlada mu je tudi naročila, da mora narediti popis zbirke. Kljub vsem težavam po propadu Avstro-Ogrske je ostal zvest domovini in obljubil, da ostane v deželi vse, kar je pomembno za našo domovino. Uklonil se je državi in skupaj z Antejem Gabrom sta pričela popisovati zbirke. Katalogizacija ga je zaposlovala približno tri leta. V tem času je napisal še dva pomembna prispevka: *Schloss Altenlack und seine Besitzer* in *Mein Vaterhaus*. Naredil je tudi dve oporoki za primer, če bi prej umrla žena in obratno. Po ženini smrti, aprila 1929, je 4. oktobra loškemu notarju Stevu Šinku zaupal zapis in izvedbo zadnje variante svojega testamenta, ki mu ga je sam narekoval. Novembra ga je notar Šink še enkrat obiskal, da sta pred pričami razjasnila še neko mesto v oporoki, ki bi si ga dediči lahko različno tolmačili in je bilo pozneje tudi zares sporno. Karl Strahl je bil zelo navezan na starološki grad in svojo umetniško zbirko. V tem smislu je napisal tudi oporoko. Znana je anekdota, kako je starološki gruntar Alovč pri njem kupoval skrinjo za neko doto. Ko sta se že vse domenila, je graščak ugotovil, da bi mu potem prav tista skrinja v zbirki manjkala, zato kupčija ni uspela. Skrb za grad in zbirko je strnil v stavek da »... naj bo to, kar sem doslej ohranil in ne brez težav skrbno varoval, vsem prizadetim v korist in blagoslov.«²⁵ Kmalu po vojni so ga zaradi zbirke slik in muzealij pričeli obiskovati »veščaki«, kot je imenoval ljubljanske umetnostne strokovnjake in starinarje.

Karl Strahl je oporoko napisal svojemu poklicu primerno. Za čas po smrti je določil proceduralne postopke izvrševanja poslednje volje. Potomcev ni imel, ženinega sorodstva pa ni cenil, čeprav je ženi obljubil, da jim bo vse zapustil. Ženinemu nečaku je celo dejal, da je starološki grad zanj predraga ljubica, ki ne prinaša dohodkov, ampak dela stroške. Pri dedovanju je predvidel zaplete. Dediče je poučil, da so z njim samo v svaštvu in po postavi ne morejo spodbijati njegove poslednje volje. »Gospode (sorodnike njegove žene, o. p.) naj se drži iz hiše, dokler inventura ni končana.« Po inventuri in cenitvah so se sorodniki pritožili nad prenizko cenitvijo, vendar so tožbe po vrsti izgubili. Pritožbe in procedure so potekale kar najhitreje in prinesle tudi dokončne rešitve, ki se jim ni dalo več oporekati. Dedovali so po tretjinah: svak, svakinja in nečak, tako kot je sorodnikom sam obljubil.

25 Polec, Edward in Karl Strahl, str. 80.

Strahl je predlagal, da se njegove nepremičnine in premičnine prodajo po delih, dediči in volilojemalci so se z njegovo voljo strinjali. Najprej pogledjmo nepremičninski del oporoke. Najemnike svojih parcel je razdelil na premožnejše, ki imajo večja posestva, in zakupnike, ki nimajo nič ali premalo lastne zemlje. Želel je, da bi bila zapuščina revežem v korist. Po njegovi volji so ocenili nepremičnine in grajskim poslopjem pridružili le najbližja zemljišča. V oporoki je Strahl kot cenilca izključil loškega župana Josipa Hafnerja, ker mu ta v času življenja ni bil naklonjen. Zato je sodišče pozneje iz previdnosti določilo cenilce nepremičnin iz Ljubljane, Škofje Loke in Železnikov. Zakupnikom je (razen bogatim, ki jih je poimensko naštel) zemljišča namenil v nakup za cenilno vrednost, preostala posest je šla na dražbo. Zakupnikom je omogočil nakup v treh obrokih, ob podpisu pogodbe so plačali tretjino vrednosti, ob letu drugo tretjino in čez dve leti še zadnjo. Obresti niso smele biti višje od 5 %. Od treh kozolcev, s skupno 41 okni, je zakupnikom namenil dva večja, z 29 okni. Ta dva kozolca bi novi lastniki vzdrževali skupno in jih uporabljali po njihovih potrebah. Dva kozolca sta stala tam, kjer je sedaj vrtec Najdihojca, eden je bil v bližini današnjega naselja Podlubnik. Samo dva zakupnika zemljišča nista odkupila. Grad, s preostalimi parcelami ter neprodanimi in rodbinskimi slikami, je prevzel ženin nečak, Hugo pl. Westeneck, ravnatelj elektrarne na Ptujju, in ga prodal Francu Dolencu, veleposestniku in trgovcu z lesom v Stari Loki.

Hodnik v drugem nadstropju z vhodom v veliki salon. Na prednji steni je slika družine Wolfa Adama barona Erberga, na levi steni pa slika Janeza Jurija Lemberga. (iz: *Zbornik za umetnostno zgodovino*, 1930)

Dražba premičnin je potekala od 12. maja 1930 dalje. Najprej so prodajali rastline, sledile so slike in skulpture, majolika, porcelan, steklo, obleka, perilo, tkanine, kuhinjsko posodje in razno orodje. Od srede junija dalje je potekala prodaja pohištva.

Kot smo že večkrat omenili, je Strahl svoji umetniški zbirki namenjal veliko pozornosti. Izdelal je razne vrste popisov po zvrsteh predmetov in umetnin ter po njihovih lokacijah. V prvi kategoriji je popisal slike, v drugem popisu je katalogiziral ostale premičnine in starine.

To, kako resno so pristopili k izvedbi Strahlove oporoke in popisovanju prostorov in premičnin, je razvidno že iz tega, da so takoj po njegovi smrti, že na sveti večer ob 22. uri, pričeli postopek zapečatenja prostorov in ga v prvi fazi dokončali na božič ob 3. uri zjutraj. Delo so nadaljevali na sveti dan, od 10. do 13. ure. Celoten postopek je opravil notar Stevo Šink kot sodni komisar v imenu Okrajnega sodišča v Škofji Loki, ki ga je zastopal dr. Jakob Prešeren. Ta dva sta bila tudi najbolj zaslužna, da je zapuščinska obravnava potekala tako hitro in v korist naših osrednjih kulturnih ustanov. Odkup celotnega gradu in zbirke v tistem času ni bil mogoč, čeprav je dr. Stele že dosti pred Strahlovo smrtjo menil, da bi bila ohranitev zbirke kot Strahlov muzej tipičen primer svoje dobe in bi imela trajno vrednost. Vitezove velikodušne geste, da omogoči kulturnim ustanovam 25 % popust na cenilno vrednost umetnin in predmetov, pa so se te, ob podpori takratnega bana inž. Dušana Serneca, velikodušno poslužile. V cenilno komisijo za umetnine so bili imenovani dr. Niko Zupanič, direktor Etnografskega muzeja, z namestnikom dr. Stankom Vurnikom, za Narodno galerijo pa ravnatelj Ivo Zorman, slikar Matej Sternen, dr. Izidor Cankar, dr. France Stele in dr. Balduin Saria. Zadnjega je določil notar Šink namesto Strahlovega predlaganca dr. Knola iz Zagreba, ki zaradi bolezni in starosti ni mogel več sodelovati. Star denar je ocenil prof. Josip Mantuani, srebrnino in drobne predmete pa loški urar Franc Benedičič. Licitacijo so zaključili 1. julija 1930.

Predmete in pohištvo so kupili Prifarci in Ločani. Po izboru slik in predmetov za Narodno galerijo, Etnografski in Narodni muzej so šle preostale slike, knjige in zbirke na licitacijo. Narodni muzej je prevzel 135 predmetov, od tega 33 slik, Etnografski muzej 75 predmetov in knjig ter 2 slike. Narodna galerija je izbrala 95 slik. Po Polčevem inventarju, ki pa ni bil dokončen, je šlo v prodajo 436 slik, drugih »umotvorov« je bilo 697. Grajski arhiv je takrat prevzel Narodni muzej, zdaj je v Arhivu Republike Slovenije. Bogato pravno knjižnico je pridobila Pravna fakulteta. Premični inventar in slike so kupovali poklicni starinarji iz Ljubljane (Amalija Jurečič), Zagreba, Banata in Beograda (Josip Linjevič). Slike so kupovali tudi pooblaščenci za naročene lastnike, nekaj jih je šlo brez posrednikov v tujino. Nekaj pohištva in drugega inventarja so pokupili Strahlovi uslužbenci, Prifarci in Ločani. Med kupci dražjih slik so iz Stare Loke omenjeni naslednji domačini: Anton Berčič, Franc Kalan, Marija Zore in Dolinar. Kupci iz Loke (Ločani in taki, ki so v Loki samo delovali) so bili: predsednik sodišča dr. Jakob Prešeren, advokat Ivan Pokorn, notarjeva žena Alojzija Šink, polkovnik Viljem Lulič, zdravnik dr. Ivan Hubad, zdravnik dr. Jože Rant, lekarnar Oto Burdych, starološki župan Anton Hafner, trgovec Miha Ješe, Ivo Ogorevc (Funtek), gostilničar Karel Rottenbücher, baron Avgust Wolkenberg in drugi. Slike so bile dela znanih domačih in tujih mojstrov. Med domačimi slikarji so: Anton Cebej, Valentin Metzinger, Fortunat Bergant, Martin Johann Kremser - Schmidt, Anton Janša, Matej Langus, Anton Herrlein, Pavel Künl, Anton Karinger, Leopold Layer, Mihael

Stroj, Ivan Franke, Šubici in drugi. Od tujih slikarjev so bili v zbirki zastopani: Jacopo Tintoretto, Guido Reni, Rembrand van Rijn, Jakob Ruisdael, Giovanni Battista Tiepolo, Jacopo Bassano in Claude Lorrain. Najdražje slike so ostale neprodane, nekatere je naknadno še odkupila Narodna galerija, ki je za nakupe porabila skoraj 100 tisoč dinarjev.

Po Strahlovem naročilu je morala Narodna galerija ekshumirati očeta Edvarda, ki je bil pokopan v Ljubljani, in ga prepeljati na starološko pokopališče; to zadolžitev je opravila leta 1937. Dekan Mrak je zapisal: »26. 10. so pripeljali iz ljubljanskega pokopališča trupla Edvarda in Cecilije pl. Strahl ter ju pokopali v Strahlovem grobišču. Ekshumacijo in prevoz je oskrbela Umetnostna galerija v Ljubljani.«²⁶ Posebnega obeležja niso oskrbeli. Karl in Marija imata na cerkvenem zidu ob vhodu v zakristijo skromno ploščo z napisom:

MARIA ALOYSIA DE STRAHL
NATA NOBILIS DE LEHMANN
NAT. 13. 8. 1854, OB. 2. 4. 1929.

CAROLUS DE STRAHL
NAT. 12. 9. 1850, OB. 24. 12. 1929.

R. I. P.

Starološki grad danes. (foto: Tina Arh)

Prazen grad, z delom družinskih slik, in okoliške parcele so dediči prodali lesnemu veletrgovcu Francu Dolencu. Ta je ob začetku gospodarske krize poskrbel, da se je posesti čim prej znebil. Leta 1933 je grad s preostalim posestvom prodal Društvu Dom slepih, ki je leta 1935 vanj že naselilo prvih 15 slepih varovancev.

Karl Strahl je ostal zvest samemu sebi, tako, kot je imel zapisano v grbu. Na koncu oporoke je zapisal: *»Iz srca želim, da naj bo to, kar sem doslej hranil in ne brez težav skrbno varoval, vsem prizadetim v korist in blagoslov. Prosim vse, katere sem v življenju žalil, odpuščanja z zagotovilom, da so veljale moje prav pikre besede le stvari in nikoli osebi žaljenega. Odpuščam pa tudi iz srca vsem, ki so mene žalili in zapuščam brez srda, pa tudi brez obžalovanja ta svet.«* Še v času življenja je na drugem mestu zapisal: *»Le posojeno je vse, kar pridobiš, na odpoklic ob vsaki uri.«*

VIRI:

ZAL-ŠKL, Okrajno sodišče v Škofji Loki, ŠKL 173, t. e. 177.

LITERATURA:

Cevc, Emilijan: Spis Edvarda Strahla o umetnostnih razmerah na Kranjskem. V: *Loški razgledi* 17, Škofja Loka : Muzejsko društvo, 1970, str. 80–107.

Polec, Janko: Edvard in Karl Strahl. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, letnik X, Ljubljana, 1930, str. 45–83.

Polec, Janko: Karla Strahla zgodovina starološkega gradu in njegova avtobiografija. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, letnik X, Ljubljana, 1930, str. 84–106.

Polec, Janko: Katalog Strahlove galerije slik. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, letnik X, Ljubljana, 1930, str. 107–210.

Polec, Janko: Pisma Franca Pustavrha in Ivana Franketa Edvardu Strahlu. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, letnik XI, Ljubljana, 1931, str. 50–68.

Stele, France: Strahlova oporoka in naše ustanove. *Zbornik za umetnostno zgodovino*, letnik XI, Ljubljana, 1931, str. 50–54.

Štukl, Franc: *Knjiga hiš v Škofji Loki III. Stara Loka in njene hiše*. Ljubljana – Škofja Loka : Zgodovinski arhiv Ljubljana, 1996.

Florjančič, Alojzij Pavel (ur.): *Več kot tisoč let. Kronika župnije sv. Jurija Stara Loka*. Stara Loka : Župnija sv. Jurija, 2005.

Summary

The art history collection of Edvard and Karl Strahl

The Strahl family originated from Erfurt in the province of Thüringen in Germany and obtained an Old Loka estate at the beginning of the 19th century. The bishop's vassals received the Old Loka castle and estate in perpetuity for conscientious service from the Bishop of Freising in the 14th century. The owners often changed between the 16th and 18th centuries the owners often changed and were no longer bound to the bishop's service. For the most part they belonged to the local landed aristocracy. In the middle of the 18th century, the castle and estate were taken over after auction by Matevž Demšar, a rich farmer from Zgornja Žetina. He bought the castle with the proceeds of trade in flax and sieve making, from catering and speculating in real estate, and thus »ennobled himself«. The Strahls finally took ownership of the castle and the estate through family connections and purchase in the middle of the 19th century. The last Strahls, father Edvard and son Karel were involved in collecting pictures, art craft items, museum exhibits and various rarities throughout their lives, especially after retirement. Edvard Strahl was a type of German-speaking (Ljubljana) liberal, who knew the provincial language although he wrote the first art history handbook for Slovene lands in German and even translated Prešeren's poetry. He obtained some older pictures from the Demšar family and other previous owners of the castle. He obtained the works of local painters by collecting pictures throughout Gorenjska. He invested in the works of foreign painters through the Italian dealer, Volpi. Unfortunately, he did not have an equal in Loka. His only son Karel continued to collect and organise the collection. He was attached to farmers in Fara and helped them to build an aqueduct and to found a fire fighting society, and was also an example in modern farming. He had no children, and only had relatives on his wife's side, whom he considered unworthy of his property and collections. As a recognised lawyer he arranged the will so that the property could not be inherited by a single heir, but was divided into three parts. He guaranteed Slovene cultural foundations a 25 % discount in purchases of the pictures, books and museum items. He showed great social sensitivity for small farmers from Fara, allowing them to buy lots of land at favourable prices. After Strahl's death, over the course of half a year, the art history collection and the lands of the estate were sold and the castle emptied. The people of Loka and Fara bought a great deal of the moveable property. Selected works of art were bought at a discount by Slovene cultural foundations. A large number of nationally important exhibits were scattered throughout the then Yugoslavia and abroad. »Strahl's package« awaits fresh study.